

Тетяна Січко,

викладач кафедри педагогіки, психології та фахових методик,
КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж
імені Михайла Грушевського»
ORCID ID 0000-0003-2449-6365
sischko@ukr.net

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕТНОКОДУ УКРАЇНЦЯ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ КАЗКИ ТА ІЛЮСТРАЦІЙ ДО НЕЇ

У статті розкриваються питання збереження національної самоідентифікації, ментальності українця шляхом раннього залучення до фольклорної скарбниці у дошкільному дитинстві, засобами української народної казки та ілюстрацій до неї. Автор наголошує на тому, що дитина розвивається через засвоєння суспільно-історичного досвіду людства. Тому в його основі має бути специфічна відтворювальна діяльність, за допомогою якої маля і засвоює історичні фундаментальні потреби та здібності представників свого народу, що сформувались для включення у духовне та матеріальне життя. Для такого засвоєння малюкові конче потрібно спілкуватися з дорослими, які тією чи іншою мірою знають національну культуру і здатні передати накопичений досвід, ознаки духовного та матеріального самовизначення (самоідентифікації) серед співгромадян-земляків та іноземців.

З'ясовано, що художній досвід, сконцентрований в ілюстративних графічних творах, виробих ДПМ сприяє соціалізації дитини, збагаченню її художньої практики та осмисленню краси в усіх її формах, разом із тим, він формує культуру людських почуттів, розвиває і збагачує їх багатогранність в особистому досвіді дитини, є засобом духовного спілкування з однолітками і дорослими, встановлення взаємодії в соціокультурному та природному середовищі.

Ключові слова: національна самоідентифікація, глобалізація, етнокод, «кліпова» свідомість, види казок, книжкова ілюстрація, художник-ілюстратор, інтеграція, мовленнєво-образотворча діяльність дошкільника.

Татьяна Сичко. Хранение этнокода украинца средствами народной сказки и иллюстраций к ней

В статье раскрываются вопросы сохранения национальной самоидентификации, ментальности украинца путем раннего приобщения к фольклорной казне в дошкольном детстве, средствами украинской народной сказки и иллюстраций к ней. Автор отмечает, что развитие ребенка происходит в форме усвоения общественно-исторического опыта человечества. Поэтому в его основе должна быть специфическая воспроизводственная деятельность, с помощью которой малыши и усваивают исторические фундаментальные потребности и способности представителей своего народа, которые сформировались для включения в духовную и материальную жизнь. Для такого усвоения малышу необходимо общаться со взрослыми, которые в той или иной степени овладели национальной культурой и способны передать накопленный опыт, научить выработанным способам духовного и материального самоопределения (самоидентификации) среди сограждан-земляков и иностранцев.

Выяснено, что овладение художественным опытом, сконцентрированным в иллюстративных графических произведениях, изделиях ДПМ, способствует социализации ребенка, обогащению его художественной практики и осмыслению красоты во всех его

формах, вместе с тем оно формирует культуру человеческих чувств, развивает и обогащает их многогранность в личном опыте ребенка, является средством духовного общения со сверстниками и взрослыми, установление взаимодействия в социокультурной и природной среде.

Ключевые слова: национальная самоидентификация, глобализация, этнокод, «клиповое» сознание, виды сказок, книжная иллюстрация, художник-иллюстратор, интеграция, речевая и изобразительная деятельность дошкольника.

Tatiana Sichko. Preservation of the ukrainian's ethnocode by means of folk tales and illustrations to it

The article reveals the issues of preserving the national self-identification, mentality of Ukrainians by early involvement in the folklore treasury in preschool childhood, the means of Ukrainian folk tales and illustrations to it. The author emphasizes that the child's development takes the form of assimilation of socio-historical experience of mankind. Therefore, it should be based on a specific reproductive activity, through which the child learns the historical fundamental needs and abilities of the representatives of his people, formed for inclusion in the spiritual and material life. For such assimilation, the child absolutely needs to communicate with adults who have to some extent mastered the national culture and are able to pass on experience, teach the developed methods of spiritual and material self-determination (self-identification) among fellow citizens and foreigners.

The current programs of preschool education are analyzed: Basic component of preschool education, «Baby», «Sure start», partial programs of I. Lykova «Colored palms», L. Shulga «Colorful joy» and noted the presence of tasks for the development of coherent speech children on the basis of communication with folklore forms (fairy tales) and, to some extent, fine arts.

It was found that the mastery of artistic experience, concentrated in illustrative graphic works, DPM products, contributes to the socialization of the child, enrichment of his artistic practice and understanding of beauty in all its forms, however, it forms a culture of human feelings, develops and enriches their diversity. in the personal experience of the child, is a means of spiritual communication with peers and adults, establishing interaction in the socio-cultural and natural environment.

The need to pay attention at the state level to the publication of collections of Ukrainian folk tales from different regions of Ukraine, illustrated by leading illustrators, preferably with the transfer of clothing, jewelry, crafts of the inhabitants of Eastern Podillya, Polissya, Pokuttya, Dnieper, Transcarpathia, Lemko, etc.; create the most favorable conditions for their dissemination. Do not allow low-quality copies with abbreviated or distorted content to appear on the market.

Key words: national self-identification, globalization, ethnocode, «clip» consciousness, types of fairy tales, book illustration, illustrator, integration, speech and art activity of a preschooler.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Відродження країни неможливе без пробудження національної самосвідомості її громадян. Цей процес уже розпочато, та успішним він буде лише тоді, коли головні національні цінності, любов до Батьківщини діти засвоюватимуть змалечку, разом з першим усвідомленням сутності добра, справедливості, краси. Формування української ментальності починається із пренатального періоду життя дитини, тому народною педагогікою визначено багато засобів виховання саме українця. Серед них: рекомендації матері носити гарний національний одяг, дивитися тільки на прекрасне, співати пісні рідною мовою, уникати грубощів, чвар, образ; після народження дитини мати, бабусі, старші сестри, братики мали співати дитячі колискові, бавити утішками, пестушками, саморобними іграшками з матеріалів, які були поруч у природі, старшеньким – розповідати казки. Відтак

у свідомості маляти закладалися етнічні коди народної мови, руху, символів. Дитина, зростаючи, усвідомлювала, що вона – українець.

Але розвиток промисловості у XVII–XVIII ст. зумовив прийняття манер поведінки багатших верств суспільства біднішими, з'явилася зневага до всього українського; особливо нищились і духовні, і матеріальні здобутки, національна пам'ять нашого народу. Сьогодні не краще... Капіталізація українського суспільства, процеси глобалізації й уніфікації суспільства знову згубно впливають на самоідентифікацію українця в одязі, їжі, манері спілкуватися. Переймаються не кращі зразки поведінки мешканців сусідніх країн як Заходу, так і Сходу – їх самовпевненість, жадоба до наживи, мірі певною мірою відкидання родинних зв'язків, поспішливість, грубість, коротка уривчаста мова, що суперечить ментальності українського народу: доброті, умінню вислухати, безкорисливо допомогти, відстоювати себе до останнього.

Ця проблема стала значно помітна останні 5 років. За даними досліджень, 82% опитаних молодих українців висловили бажання назавжди виїхати з України, жити і працювати в країнах Західної Європи. Отже, майже втрачено патріотизм з національною самоідентифікацією, натомість сформована національна байдужість, всеїдність. Для вирішення цієї проблеми необхідно знову змінити акценти виховання на засвоєння та збереження, репродукування особистістю саме українських символів, кодів поведінки, усієї життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретична база нашого дослідження ґрунтується на працях провідних українських психологів та педагогів: Світлани Ладивір, Тамари Поніманської, Любові Лохвицької, Ольги Дронової, Галини Сухорукової, Людмили Шульги, Тетяни Якименко. Відомими ученими (Алла Богуш та Наталя Гавриш) визначено спільні риси образотворчої та мовленнєвої діяльності і розгляду ілюстрацій на основі інтегрованого підходу до організації дитячої діяльності.

Відомо, що розвиток дитини відбувається у формі засвоєння суспільно-історичного досвіду людства. Тому в його основі має бути специфічна відтворювальна діяльність, за допомогою якої маля і засвоює історичні фундаментальні потреби та здібності представників свого народу, що сформувались для включення у духовне та матеріальне життя. Для такого засвоєння малюкові конче потрібно спілкуватися з дорослими, які у тій чи іншій мірі оволоділи національною культурою і здатні передати накопичений досвід, навчити вироблених способів духовного та матеріального самовизначення (самоідентифікації) серед співгромадян-земляків та іноземців. Як відзначає Світлана Ладивір, одна з провідних науковців-психологів: «Ціннісне ставлення до себе – гармонійний сплав трьох основних складників: когнітивного (знання, уявлення, оцінні судження, правила, нормативи, уявлення про свої риси та вміння); емоційно-ціннісного (система почуттів, пов'язаних з власними станами, потребами, самооцінкою, особистісним сенсом), а «духовність – це здатність розрізняти і вибирати істинні цінності та підпорядковувати їм свою поведінку, – власне вибудовувати спосіб життя» [8, с. 10]

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Реалії сьогодення (зменшення віку першокласників до 6 років, урбанізація, ущільнення та збільшення об'єму, ускладнення знань, що мають становити життєву компетентність) ставлять перед дітьми більш складні завдання з особистісного, морального розвитку, що потребують зовсім іншого, ніж раніше, рівня сформованості вмінь і навичок – висловлення емоцій, пізнавальних, ігрових, мовленнєвих, образотворчих, які репрезентуватимуть їх саме як представників українського народу. Адже «...національна самосвідомість – глибинне сприйняття себе людиною як частини національної спільності, нації з притаманними їй осо-

бливими, визначальними рисами, що проявляється у відданості й любові до свого народу, до Батьківщини, гордості за її минуле й сьогодення, готовності її захищати» [16, с. 8].

Саме тому постає необхідність формувати в дітей ці навички якомога раніше. І цю благородну справу слід робити, постійно звертаючись до порад корифея українського дошкілля – Софії Русової.

Софія Русова вважала, що найприроднішим і оптимально вираженим для української дитини є навчання і виховання рідною українською мовою в атмосфері культури рідного краю, сприймала мову, як джерело національного духу, культури. Спілкування рідною мовою веде до підвищення свідомості, формує гідність, високі моральні якості. Педагог закликала вивчати рідну мову і в жодному разі не допускати її заміни чужою мовою. Вона вимагала, щоб навчання в усіх типах навчальних закладів проводилося рідною мовою. «На Україні рідна мова є українська, нею й мусить проводитися вся наука».

Значне місце в розвитку мови дітей Софія Федорівна відводила розповіді. Вона вважала, що володіння мистецтвом розповідати має бути неодмінним професійним умінням педагога.

Важливою умовою успішного сприймання розповіді, за С. Русовою, є правильно підібраний, різноманітний репертуар творів: морально-життєві, біологічно-реальні, природно-фантастичні теми. Центральне місце, за її словами, повинно належати народним казкам, які захоплюють дітей чудовою мовою, простотою основної думки. «Треба дітям читати й оповідати народні казки й заохочувати їх переказувати, – щоб яскрава, багата народна мова бриніла їм в усі, залягала своїми виразами в глибину душі» [8, с. 54].

З оволодінням грамоти в духовне життя має входити книга. Вона – джерело знань, основа розвитку мови дитини. Вплив книги на розумовий, моральний та естетичний розвиток дитини залежить від добору відповідних творів, розуміння їх, уміння педагога керувати процесом сприймання.

Великого значення С. Русова надавала фольклору: казкам, приказкам, загадкам, легендам, – «вони низкою яскравих перлинок обгорнуть перші кроки виховання дитини, викличуть до роботи її фантазію...» [8, с. 175].

Справедливою є її вимога не переказувати розповідь чи казку після первинного сприймання. Педагог виступала проти механічного повторення тексту. Вона розуміла переказ як творчий процес, який можливий тільки тоді, коли діти усвідомили твір, його послідовність. Переживаючи красу побаченого і почутого, діти краще сприймають найтонші відтінки слова. У них з'являється бажання передавати свої почуття, розповісти про те, що побачили.

Сучасна дослідниця-педагог Ірина Луценко висловлює рекомендації щодо запобігання негативним процесам в освіті, зумовленим глобалізацією, шляхом її гармонізації – збалансованого введення в освітній процес загальноосвітніх, загальнолюдських і специфічних національних цінностей та забезпечення їх єдності, поєднання різних, але не взаємозаперечних освітніх тенденцій [12, с. 13].

Спостерігається пряма залежність: що глибше діти проникають діти у скарбницю національної матеріальної та духовної культури, осмислюють досягнення своєї нації, то глибші їх національні почуття, стійкіші прагнення до активного діяльнісного підходу у власному пізнанні, соціалізації серед оточуючих.

Один із принципів художньої педагогіки – організація особистісного, образотворчого розвитку на мистецькій основі. Оволодіння художнім досвідом, що сконцентровані у ілюстративних графічних творах, виробках ДПМ, сприяє, як сказано вище, соціалізації дитини, збагаченню її художньої практики та осмисленню краси в усіх її формах, разом із тим, воно формує культуру людських почуттів, розвиває і збагачує їх багатогранність в особистому

досвіді дитини, є засобом духовного спілкування з однолітками і дорослими, встановлення взаємодії в соціокультурному та природному середовищі.

Ми проаналізували чинні програми виховання дітей дошкільного віку: Базовий компонент дошкільної освіти, «Малютко», «Впевнений старт», парціальні програми І. Ликової «Кольорові долоньки», Л. Шульги «Барвіста радість» і відзначили наявність у них завдань розвитку зв'язного мовлення дітей на основі спілкування із фольклорними формами (казками) та мірі певною мірою образотворчим мистецтвом.

Зокрема, у програмі «Впевнений старт» у напрямі «Мовленнєвий розвиток», розділі «Художньо-мовленнєвий розвиток» зазначено: «Продовжувати залучати дітей до високохудожньої усної народної творчості, вітчизняної та зарубіжної класичної та сучасної літератури. Ознайомлювати з кращими зразками у жанрі прози (казки, оповідання, легенди)... Залучати до обговорення змісту, персонажів, висловлювання власних оцінних суджень і ставлень, участі в етичних бесідах за прочитаним чи розказаним та визначення моральної цінності твору, а також до аналізу засобів художньої виразності у творах, співвіднесення їх з жанром. Сприяти свідомому запам'ятовуванню почутих від дорослих творів, учити впізнавати автора, персонажів твору за його фрагментом, ілюстраціями або слайдом. Розвивати образотворчі, акторські і режисерські здібності засобами літературного мистецтва... Привчати дітей постійно спілкуватися з книжкою. Систематично розглядати з ними дитячі книжки, розширювати уявлення про будову книжки, оформлення обкладинки: розташування на ній прізвища автора, малюнка, який узагальнено передає зміст самої книги. Підтримувати інтерес до самостійного перегляду книжок, ілюстрування, ліплення за мотивами і під враженнями від прочитаного, розігрування творів» [6, с. 19].

Програма «Дитина» увиразнює подібні завдання у розділі «Мовлення дитини»: «Підтримувати бажання розповідати, спираючись на чуттєвий досвід, коментувати, переказувати вже відомі і нові літературні твори (казки, оповідання), користуючись різними способами, стимулюючи при цьому використання художньо-виражальних засобів тексту, додержуючи композиції викладу і характеризуючи персонажів казки; вчити трансформувати мову персонажів у непряму мову...». Але ініціатива інтегрування мовленнєвої діяльності дошкільників у мовленнєво-образотворчу надається вихователю, і залежить від його рівня мистецьких компетенцій, бо у розділі «Образотворча майстерня» теж не спостерігається поєднання набуття образотворчих компетенцій на основі спілкування з ілюстраціями до народних казок. Пропонується: «Закріплювати навички розрізнення жанрів (пейзаж, портрет, казковобилинний). Продовжувати вчити вирізняти засоби виразності: колорит, колір, композиція, перспектива. Навчати дітей елементарному мистецькому аналізу творів живопису і графіки, чуттєвому сприйманню творів з вільним, нешаблонним його оцінюванням; стимулювати осмислення ними художнього образу, виявленням якого є естетичні судження, давати доступні дітям відомості про художників, розвивати креативність мислення...» Серед орієнтовної тематики завдань: «Як оживає казка» (цикл занять з ознайомлення з книжковою ілюстрацією на матеріалі творчості Владислава Єрко, Костя Лавро, Катерини Штанко, Олени Магеровської)» [7, с. 344].

Як же на практиці виконуються означені завдання?

Ми проводили опитування дітей 5–6 років ДНЗ №1 «Берізка», №8 «Дружба» м. Бар щодо знання ними українських народних та літературних казок різних видів, частоти розгляду та аналізу ілюстрацій до них. Виявилось, що дітям старшого дошкільного віку читають казки про тварин для дітей раннього та молодшого дошкільного віку – «Курочка Ряба», «Солом'яний бичок», «Колобок» і діти можуть переказати їх зміст, але переказ сухий і не емоційний. Діти інколи співають пісеньку головного героя, можуть оцінити вчинки

героїв з позиції «слухняний – неслухняний»; ілюстрації до казок розглядаються побіжно: зовсім не звертається увага на особливості зображення тих чи інших персонажів, їхнього одягу, руху, міміки, відповідність тексту і навпаки. Ми запропонували вихованцям старших груп ДНЗ №1 і №8 прослухати народні побутові та фантастичні казки «Про парубка і злу царівну» (видання 1966 та 1972 рр., художники-ілюстратори – Зоя Волковинська, Юлій Крига), «Яйце-райце», «Котигорошко», літературної казки Лесі Українки «Біда навчить» (художники-ілюстратори – Володимир Литвиненко (1972 р.), Інна Козіна (1988 р.)), «Ріпка», «Лисичка-кума» (в літературній обробці І. Франка, художник-ілюстратор – Владислав Ширяєв), «Колосок» (ілюстратор – Адель Гілевич), «Мар'я Морівна» (ілюстратор – Сергій Артюшенко, 1980 р.) збірки українських скоромовок і загадок «Перепеличка мала-невеличка» (ілюстратор – В'ячеслав Легкобит, 1975 р.), «Реве віл на сто гір» (ілюстратор – Валентина Мельниченко, 1989 р.), М. Стельмаха «Заєць спати захотів» (ілюстратор – Марія Приймаченко) з розглядом ілюстрацій до них та порівняльним розглядом ілюстрацій до однієї казки.

Виявилося, що діти майже не готові до слухання казки великого змісту, незважаючи на те, що казки їм читають вихователі, а інколи рідні (мама, бабуся); показують різні види театрів, присвячені драматизації казок про звірів. За нашими спостереженнями, на жаль, ілюстрації розглядають дуже побіжно, причому книжка перебуває у руках вихователя. Вона повертає на 2-3 хв ілюстрацію до дітей і пропонує розглянути її – за цей час діти не встигають розглянути та усвідомити особливості зображеного: місце події, одяг персонажів, їхні рухи і міміку, вік і відповідно закарбувати у своїй пам'яті, насолодитися красою слова і зображення, співвіднести поведінку героїв з моральним кодексом українця.

Майже не зустрічається порівняльний розгляд ілюстрацій двох авторів до змісту однієї казки. В нашій практиці ми не спостерігали такого виду роботи, як розгляд ілюстрацій одного автора до різних збірок народних і літературних казок, прислів'їв, скоромовок. Ми ж запропонували дітям порівняти ілюстрації до народних казок «Солом'яний бичок», «Курочка Ряба», літературної казки Лесі Українки «Біда навчить», ознайомитись із творчістю відомих художників-ілюстраторів Володимира Голозубова (ілюстрації до збірки потішок «Пішла киця по водицю», «Печу, печу хлібчик», «Стояла собі хатка» Н. Забіли), Ніни та Олександра Ковалів (М. Могилевич «Дзвін росинки», М. Воробйов «Зелені трав'яні зайчики», Д. Павличко «Як ведмедя розбудити»).

Мусимо сказати, що для перегляду ілюстрацій сучасних художників навіть дорослому слід мати високий рівень мистецької культури щодо знань особливостей архітектури, інтер'єру, одягу відповідно майнового і соціального стану казкових персонажів (ілюстратори – Владислав Єрко, Катерина Штанко, Євгенія Гапчинська), у яких навіть невеликі деталі можна розглядати досить довго, відкриваючи витонченість зображення, інколи – перевантаження декоруванням.

Насамперед виявилося, що дітям важко утримувати увагу на ілюстрації більше 5 хв. Відчувається абсолютний брак досвіду розгляду ілюстрації: невміння зосередитися на емоційному стані персонажів (відсутність емпатійних умінь), слабка знання назв й функціонального призначення предметів побуту, одягу українців; їх розрізнення за регіональними та гендерними, віковими ознаками; невміння вирізняти художні засоби виразності ілюстрації: композицію, передачу емоційного стану персонажів за допомогою відтінків кольору, особливостей руху, величини. На прохання розповісти епізод певної казки, діти відгукувались, але розповідали його за допомогою вихователя, тільки закінчуючи речення; не звертали уваги на найбільш експресивні епізоди, не могли повторити сакральних формул, образних словосполучень і закінчень казки.

За нашими спостереженнями, дітей звичайно приваблюють кольорові ілюстрації – лаконічність чорно-білого графічного лінійного малюнка ще мало доступна їм, хоч має своєрідну красу, оригінальність, образність («Біда навчить», «Котик і півник», заставки у збірці казок «Золота гора»). Це уміння приходить із досвідом у молодшому і середньому шкільному віці. Авторка статті провела опитування дітей старших груп. На запитання «Коли вам останній раз читали казки?», «Хто читав?», «Про що були ці казки?», «Яка найбільше запам'яталась?», «Чим саме?», вона отримала такі відповіді: 60% дітей слухають читання казки 2 рази на тиждень, 10% – їм не читають казки зовсім, 20% – інколи, раз на місяць. Хлопчикам читають набагато рідше, ніж дівчаткам. Читають казки в основному бабусі, мами; тати і дідусі – інколи, як вказували раніше, це – казки про тварин; побутові, фантастичні, літературні казки майже не читають – діти майже не могли пригадати їх назв (лише у ДНЗ №1 діти назвали улюблену народну фантастичну казку «Серце доньки» (Закарпаття)); не могли назвати епізодів казок, які найбільше запам'ятались. При проведенні дидактичних ігор «Казка навиворіт», «Назви друга героя казки» діти відчували значні труднощі: не могли назвати друзів Івана-Царевича (Булат-молодець, дідусь, ведмідь, шука, сокіл, заєць). Навіть коли ми звертались до їх досвіду знайомства з казкою через перегляд мультфільму, це не допомагало виправити ситуацію, адже сучасні мультфільми відрізняються значним спрощенням або навіть кардинальною зміною сюжету і наявності персонажів аж до невпізнання.

І ще одне, дуже серйозне зауваження, що стосується вищесказаного. Дитяча народна казка, проілюстрована художником, перестала бути важливим чинником виховання українського громадянина і через різке зниження рівня духовності українців, через відсутність хорошої книги, екранізації та цензури [5, с. 77].

На нашу думку, це зумовлено технократичністю, урбанізованістю, космополітизмом сучасного українського суспільства, надмірного поклоніння мас-культурі західних країн, ментальність народів яких значно відрізняється від ментальності українця. На цьому підґрунті з'явилося послаблення ролі сім'ї, спадковості поколінь, деякої зневаги до національної культури при формальності захоплення нею та налаштування на споживацьке ставлення до цієї культури. На перший план в українській родині виходить матеріальне благополуччя, його збереження і збагачення (часто надзусиллями – щоб бути не гірше за інших), при цьому еталоном є рівень матеріального забезпечення західного європейця, а духовна складова загнана у глухий кут.

У духовному ж розвитку і спілкуванні чільне місце посіли засоби масової інформації та різноманітні гаджети. Діти більше вільного часу проводять не з батьками, однолітками, а з комп'ютерами та мобільними телефонами; переглядають мультфільми, що створені за сучасними сюжетами або осучасненими сюжетами казок. Вони звикають до швидкої зміни сюжетних зображень, не дуже додивляються до їх особливостей. Тому у них виникає так звана «кліпова» свідомість, що вимагає дуже швидкої зміни подразника-вражень і не спонукає до розглядання, осмислення, присвоєння чи відторгнення зразків поведінки персонажів. Слушну думку про небезпеку майбутнього таких «теледітей» висловлює Ірина Терещенко: «Телеекран (інтернет) для сучасної дитини – не тільки інформатор, а конструктор картини світу... В останні роки стає дедалі більше дітей, які не можуть у дитсадку, а згодом і в школі, сприймати інформацію на слух, бо вони сприймають переважно зорову інформацію. Словесно, логічно, зв'язно відтворити події можуть рідко. Пізніше ці діти погано читають у школі, їм важко переказувати тексти, творче мислення таких малюків недостатньо розвинуте, вони схильні до проявів агресії, негативізму» [15, с. 23]. Вона ж охарактеризувала небезпеку сучасних мультфільмів та реклами [там же, с. 25]. На те ж вказує і Світлана Ладивір: «Варто лише згадати передачі на кшталт «Кумирів і кумирчиків» чи виступи дошкільнят у

конкурсах «Крок до зірок», де по-дорослому причепурені дівчатка співають дорослі хіти про кохання, імітуючи одверто сексуальні рухи низькопробних співачок. А із зали за цим спостерігаються батьки, надзвичайно щасливі й горді за своїх донечок. Вони зовсім не замислюються над тим, як спотворюються душі їх дітей виступи у такому форматі» [11, с. 7]. Окрім того, розвинулась надіндустрія речей, промисловою графікою на яких є зображення сучасних мультяшних чи кіногероїв не кращого гатунку та моральності. Але вони є кумирами наших дітей. Ось чому 5-6-річні діти не можуть зосередити увагу на уважному розгляді ілюстрацій, окрім того у родинях майже втрачено розуміння важливості спільного читання казки [4, с. 17] (вважається, що це – дурня, втрачений час). Провідний сучасний психолог Світлана Ладивір зазначає: «Те, що у житті дитини в перші, такі важливі роки головне місце посіла сучасна мода дорослих, а не дитяча субкультура – питання культури дорослих. Показово, що в народній педагогіці чітко проглядається заборона на виконання дітьми ліричних пісень про кохання чи незрозумілих їм патріотичних пісень, слухання розповідей подібного змісту. Діти мають чути і відтворювати образи тих предметів та явищ, які спостерігають навколо себе, які розуміють і з якими спілкуються, що природно викликає позитивні емоції... Маємо замислитись: надто багато втрачаємо, залишаючи на полицях історії дитячий фольклор, дитячі музичні інструменти, казки, ігри з речитативами і піснями» [11, с. 7].

Методику інтегрованого мовленнєво-образотворчого спілкування дітей дошкільного віку із метою формування особистісного етнокоду українця, діяльнісного підходу до образотворчості малят засобами вивчення народних казок та їх ілюстрування розроблено сучасними фахівцями Ольгою Дроною, Галиною Сухоруковою, Людмилою Шульгою. Серед освітніх завдань:

- Ознайомити дітей з мистецтвом книжкової ілюстрації, особою-художника-ілюстратора, творчим процесом ілюстрування літературних творів.
- Навчити дітей розрізняти стиль ілюстрування казкових та реалістичних творів.
- Стимулювати інтерес до ілюстративного малювання.
- Виховувати національну самосвідомість, ціннісне ставлення до українського фольклору, до книжки як твору мистецтва [14, с. 322].

Сама методика містить 3 етапи: «Такий цікавий світ книжок» – у ньому збагачуються уявлення дітей про книжку як результат спільної дії двох майстрів – художника слова і художника малюнка; «Вчимося у художників-ілюстраторів»: його мета – практичні заняття з малювання як вправи в ілюструванні літературних творів. За зразок правлять елементи творчої манери Володимира Конашевича, Костя Лавра, Марії Приймаченко, Володимира Голлозубова, Аделі Гілевич, Юлія Криги. Третій етап – «Малюємо, як художники-ілюстратори». Його мета – активізація творчого потенціалу дитини, де вона разом з педагогом, батьками здійснює власний проєкт з ілюстрування казок, забавлянок, мирилок і т.п., стає ілюстратором, видавцем. Кожен етап містить свої цікаві прийоми роботи – мистецтво-знавчі бесіди, обговорення «Як малює книжку художник Кость Лавро», «Як малює книжку художниця Марія Приймаченко», художньо-дидактичні ігри – «У бібліотеці», «Моя улюблена книжка», «Якби я був художником-ілюстратором», «входження» в ілюстрацію та «оживлення» персонажів, і знайомить дітей з національними традиціями, духовністю, викликає бажання наслідувати кращі зразки національного характеру. Дітям також цікаво буде порівняти українську ілюстрацію з ілюстраціями до казок різних народів світу.

Маючи такий зразок організації та супроводження дитячої образотворчо-мовленнєвої діяльності, вихователі можуть її здійснювати, творчо удосконалювати.

Але, як свідчить опитування вихователів та методистів ДНЗ, здійснене Вікторією Барановою, чийми даними ми скористались [3], що «...репродукції художніх картин, ілюстрації

використовуються на заняттях вихователями тільки як наочний матеріал (56%); використовують репродукції для ознайомлення з видами мистецтва, техніками малювання, як наочний матеріал при складанні розповідей – описів, бесід (37%); не відповіли на це запитання – 7% респондентів. На запитання: «Яке місце посідає мовлення дітей на заняттях з образотворчого мистецтва?» 13% опитаних не змогли відповісти; 23% відповіли, що «важливе», але не дали пояснення чому; 18% респондентів вважають, що другорядне: перше місце посідає практична діяльність дітей. 46 % відзначили, що під час зображувальної діяльності збагачується словник дітей, активізується мовлення дитини (діалогічне, описове). На запитання: «Чи використовуєте Ви образотворчий матеріал на заняттях з розвитку мовлення? Яким чином?» 11% вихователів дали відповідь, що не використовують образотворчий матеріал на заняттях з розвитку мовлення; 32% – використовують, але не визначили, яким саме чином. 57% – використовують як наочний матеріал, під час складання описової розповіді, допоміжний засіб активізації мовлення дітей, при складанні дітьми казок.

На перше запитання «Який наочний матеріал є у методкабінеті?» 100% методистів дали відповідь: репродукції українських та зарубіжних художників, ілюстраторів, ілюстрації у фахових виданнях («Дошкільне виховання», «Палітра педагога»), вироби народного декоративного мистецтва (писанки, витинанки, рушники). У відповідях на друге запитання «Які репродукції художніх картин є в методкабінеті?» було зазначено таке: І. Левітан «Березень» – 28 % (із 100 %); В. Васнецов «Альонушка» – 40 %; І. Репін «Бабка» – 12% усіх відповідей. У цих дошкільних закладах, як засвідчили відповіді, майже відсутні репродукції картин українських художників, рекомендованих програмами. Щодо альбомів з репродукціями художніх картин, то тільки окремі ДНЗ мають альбоми портретів М. Жукова «Діти» – 2%; «Природа у творах художників» – 2%; «Діти у творах художників» – 2%; «Власні вирізки, наклеєні в альбоми» – 50%. На запитання, чи є набори листівок з репродукціями картин художників, відповіді були негативними.

На жаль, як засвідчили відповіді методистів, вони не розробляють анотації до репродукцій художніх картин, тому вони відсутні у методичних кабінетах. З відповіді на запитання «Як вихователі Вашого ДНЗ пов'язують роботу з розвитку мовлення і образотворчою діяльністю?» з'ясувалося таке: «знайомлять з новими словами, термінологією образотворчої діяльності» – 100% (цікаво, яким чином, не маючи достатнього наочного матеріалу (курсив наш)); «діти розповідають за малюнками» – 46% методистів. На словах педагога усвідомлюють значення використання репродукцій картин як засобу національного виховання, а насправді – відкидають його. Що вже говорити про роботу з ілюстраціями до народних казок!

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі. Отже, дорослі, хоча й усвідомлюють значення ілюстрованої народної казки як дієвого засобу збереження і формування національного етнокоду дитини, але послуговуються ним надто недбало.

- На нашу думку, слід систематично:
- На державному рівні звернути увагу на видання збірок українських народних казок різних регіонів України, ілюстрованих провідними художниками-ілюстраторами, бажано – з передачею особливостей одягу, прикрас, ремесла жителів Східного Поділля, Полісся, Покуття, Наддніпрянщини, Закарпаття, Лемківщини тощо; створити найсприятливіші умови для їх розповсюдження. Не допускати появи у продажу низькопробних копій із скороченим або спотвореним змістом.

- Створити умови для продукування і перегляду якісних мультфільмів, відео- та художніх фільмів за змістом українських народних казок.

- Видати значними накладками відео- та друковані альбоми ілюстрацій відомих українських художників-ілюстраторів до народних казок, набори листівок, доцільно розміщувати ці зображення на предметах, що оздоблюються промисловою графікою.

- Відновити у дитячих теле-, радіопередачах читання українських народних казок.

- Відзначати День народної казки (у ДНЗ, бібліотеці, на Всеукраїнському рівні).

- Продовжувати впроваджувати інтегровану мовленнєво-образотворчу діяльність дітей на основі знайомства з народними казками та ілюстраціями до них за відповідними методичними рекомендаціями науковців і фахівців-практиків, залучати батьків до активної участі у дібраних творчих проектах, створюючи умови для усвідомленого формування національної самосвідомості кожного учасника виховного процесу.

Ці рекомендації можуть і повинні бути доповнені, як і продовжене розпочате дослідження, бо визрівання розуму, яке не супроводжується зростанням духовних сил (серця), легко призводить до затемнення розуму (дивлячись, не бачимо; слухаючи, не чуємо, реагуємо лише на те, що зачіпає власне «Я»).

Ми бачимо програму подальших дій у словах Світлани Ладивір: «Суспільство, на жаль, недооцінює необхідність серйозного ставлення до «золотого» віку в духовному становленні особистості на ґрунті національного фольклору і, насамперед, його фундаменту – емоційної сфери. А саме вона потребує підтримки, плекання та особливих умов для розвитку. Ми ж сьогодні основну увагу спрямовуємо на інтелектуальну сферу. А потрібна єдність розуму і серця – цих двох окремих і водночас неподільних джерел пізнання істини, свого місця на Землі!» [10, с. 10].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України. *Дошкільне виховання*. 2012. № 7. С. 3–28.

2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». Київ: Світлич, 2008. 430 с.

3. Баранова В. Взаємозв'язок мовленнєвої і образотворчої діяльності дітей у дошкільному навчальному закладі. Режим доступу – www.ird.npu.edu.ua_12pdf.

4. Беленька Г. В. Родинні читання: відновимо добру традицію. *Дошкільне виховання*. 2013. № 2. С. 17–19.

5. Богушева Е. Чем бы дитя не тешилось. М.: Одигитрия, 2006. 86 с.

6. Впевнений старт. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку, доопр. і доп. / кер. проекту Б.М. Жебровський; авт. колектив О. Андрієтті, О. Голубович, О. Долинна та ін. Палітра педагога. 2012. № 3. С. 4–34.

7. Дитина. Програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років. 3-тє вид., доп. і доопр. Київ: КМІУВ ім. Б. Грінченка, 2012. 492 с.

8. Ладивір С. Родинні джерела духовності. *Дошкільне виховання*. 2012. № 5. С. 9–14.

9. Ладивір С. Чого воліє дитяча природа? (Головний пріоритет – саморозвиток дитини). *Дошкільне виховання*. 2011. № 4. С. 6–10.

10. Ладивір С. Сім'я – перша школа морального зростання. *Дошкільне виховання*. 2014. № 6. С. 6–10.

11. Луценко І. Виховуємо громадянина (Морально-правові аспекти вихованості). *Дошкільне виховання*. 2015. № 4. С. 9–14.

12. Сухорукова Г. В., Дронова О. О., Голота Н. М., Янцур Л. А. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі. Київ: Слово, 2010. 376 с.

13. Терещенко І. Обережно: сучасне медіасередовище. *Дошкільне виховання*. 2013. № 6. С. 23–27.

14. Яковенко Олена. Нові діти. (Причини аномальної поведінки сучасних дошкільнят). *Дошкільне виховання*. 2013. № 6. С. 4–6.

15. Якименко Тетяна. Як народжується любов до Батьківщини. *Дошкільне виховання*. 2014. № 11. С. 8–9.

REFERENCES

1. Bazovyy komponent doshkil'noyi osvity Ukrayiny [Basic component of preschool education in Ukraine]. *Doshkil'ne vykhovannya*. 2012. #7. S. 3–28 [In Ukrainian].

2. Bazova prohrama rozvytku dytyny doshkil'noho viku «Ya u Sviti» [Basic program of preschool child development «I am in the World»]. Kyiv: Svitych, 2008. 430 s. [In Ukrainian].

3. Baranova V. Vzayemozv'yazok movlennyevoyi i obrazotvorchoyi diyal'nosti ditey u doshkil'nomu navchal'nomu zakladi [Relationship between speech and art activities of children in preschool education]. Rezhym dostupu – www.ird.npu.edu.ua_12pdf. [In Ukrainian].

4. Byelyen'ka H. V. Rodynni chytannya: vidnovymo dobru tradytsiyu [Family readings: let's restore a good tradition]. *Doshkil'ne vykhovannya*. 2013. # 2. S. 17–19. [In Ukrainian].

5. Bohusheva E. Chem by dytya ne teshylos' [Whatever the child was happy about.]. M.: Odyhytryya, 2006. 86 s. [In Russian].

6. Vpevnenyy start. Prohrama rozvytku ditey starshoho doshkil'noho viku [A confident start. Older preschool development program]. doopr. i dop. / ker. proektu B.M. Zhebros'kyu; avt. kolektyv O. Andriyetti, O. Holubovych, O. Dolynna ta in. *Palitra pedahoha*. 2012. # 3. S. 4–34 [In Ukrainian].

7. Dytyna. Prohrama vykhovannya i navchannya ditey vid 2 do 7 rokiv [Child. The program of education and training of children from 2 to 7 years]. 3-e vyd., dop. i doopr. Kyiv: KMIUV im. B. Hrinchenka, 2012. 492 s. [In Ukrainian].

8. Ladyvir S. Rodynni dzherela dukhovnosti [Family sources of spirituality]. *Doshkil'ne vykhovannya*. 2012. # 5. S. 9–14. [In Ukrainian].

9. Ladyvir S. Choho voliye dytyacha pryroda?. (Holovnyy priorytet – samorozvytok dytyny) [What does children's nature prefer? (The main priority is the child's self-development)]. *Doshkil'ne vykhovannya*. 2011. # 4. S. 6–10. [In Ukrainian].

10. Ladyvir S. Sim»ya – persha shkola moral'noho zrostannya [The family is the first school of moral growth]. *Doshkil'ne vykhovannya*. 2014. # 6. S. 6–10 [In Ukrainian].

11. Lutsenko I. Vykhovuyemo hromadyanyna (Moral'no-pravovi aspekty vykhovanosti) [Educating the citizen (Moral and legal aspects of education)]. *Doshkil'ne vykhovannya*. 2015. # 4. S. 9–14 [In Ukrainian].

12. Sukhorukova H. V., Dronova O. O., Holota N. M., Yantsur L. A. Obrazotvorche mystetstvo z metodykoyu vykladannya v doshkil'nomu navchal'nomu zakladi [Fine arts with teaching methods in preschool education]. Kyiv: Slovo, 2010. 376 s. [In Ukrainian].

13. Tereshchenko I. Oberezhno: suchasne mediaseredovishche [Caution: modern media environment]. *Doshkil'ne vykhovannya*. 2013. # 6. S. 23–27 [In Ukrainian].

14. Yakovenko Olena. Novi dity. (Prychyny anomal'noyi povedinky suchasnykh doshkil'nyat) [New children. (Causes of abnormal behavior of modern preschoolers)]. *Doshkil'ne vykhovannya*. 2013. # 6. S. 4–6. [In Ukrainian].

15. Yakymenko Tetyana. Yak narodzhuyet'sya lyubov do Bat'kivshchyny. [How love for the Motherland is born]. *Doshkil'ne vykhovannya*. 2014. #11. S. 8–9. [In Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 06.10.2021 р.